

ҒТАХР 19.45.91

ГАЗЕТ АЙДАРЫНЫҢ ИЛАНДЫРУ МАҚСАТЫНДАҒЫ ЛИНГВО-ПРАГМАТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

М.К. Адырбекова

Филология ғылымдарының магистрі
Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері
Университетінің «Шетел филологиясы» мамандығы бойынша
2 курс докторанты,
ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор Рысалды Қ.Т.
Алматы, Қазақстан
adyrbek_mauye@mail.ru

Лингвистика саласында газет дискурсының, оның ішінде автор тарапынан оқырманды иландыру мақсатында жазылатын мәтіндерін талдауға арналған бұл мақала жаңа заманда сананы жаулаған бұқаралық ақпарат құралдарының бір әдісін қарастырады. Арнайы баспасөз бетінен табылған мақалаларды стилистикалық және когнитивті, дискурсивті тұрғыдан талдай келе ондағы оқырманды иландыратын лингвистикалық бірліктердің орны, рөлі мен мәнін ашу қажеттігі туындап отыр. Өзекті мәселе саналатын бұл тақырып қазіргі таңда елімізде журналисттер мен лингвисттер тарапынан кең сұранысқа ие. Нәтижесінде біршама бұрын-соңды байқалмаған ерекшеліктер анықталды.

Түйін сөздер: газет, айдар, мақала, иландыру, сана-сезім

Кіріспе

Біз ақпарат дәуірінің ұрпағымыз. Адамзат тарихында алғаш рет кітап пайда болғалы бері саналы тіршілік иесінің ойы ұшқырланып, жаңа сатыға көтерілген екінші кезең саналатын бұл заман оқу-ағарту ісінің жаңа тынысына айналды. Бүгінде көпшіліктің назарынан таса қалар дүние кем де кем. Бұқаралық ақпарат құралдары ел тіршілігінде болып жатқан жайды «естімей, көрмей» қоймайды. Білгенін қоғам сынына паш ететін хабаршылардың бірден бірі – мерзімді басылым. Уақыт талабына сай күнделікті күйбең тіршілікті жан-жақты барлап, ой таразысына салып, оқырманға жеткізетін коммуникацияның бұл түрі газеттен басталады. Көлемі мен тақырыбына қарамастан, социумның өзекті деп табылған мәселелері тек сипат алып қоймай, сонымен қатар белгілі бір қаламгердің тарапынан арнайы бағытта адресатты иландыру мақсатында нақты лингвистикалық бірліктерді қолдану арқылы жазылады. Оған алуан түрлі айдарда жарық көріп жүрген мақалаларды келтіруге болады. Біршамасына тоқтала кетейік.

Газет дискурсының арнайы айдарында иландырудың қасиетін талдамас бұрын, жалпы айдардың өзіне анықтама беру керектігі туындап отыр. Рубрика (лат. *ruber* – қызыл) деп ежелгі Рим халқында азаматтық құқық аталған [1; 12]. Заң атаулары әдейілеп қызыл бояумен жазылған деседі. Көп жазудың арасында көрген көзге бірден түсетін бұл белгі жайдан жай қызылға боялмаса керек. Оған басты себеп - ел назарын негізгі мәселеге аудару. Міне, газет айдарының да мақсаты осы болар.

Газет айдары – газеттің ішкі құрылымынан хабардар ететін, оны танытатын басты компоненттерінің бірі. Айдарлар қызметі жағынан негізгі және арнаулы болып бөлінеді. Бірнеше газет типтеріне ортақ жалпылама және бір ғана газет типіне тән, соған ғана лайық арнайы айдарлар да ұштасады [2; 4]. Олардың өзара ұқсастықтары мен айырмашылықтары қоғам өмірінің ішкі және сыртқы саясатқа байланысты, экономикалық жағдайы мен мәдени құндылықтарының жаңалықтары, өзгерістерін сипаттауына қарай газет беттерінде өзге мақалалардан оқшауланып, арнайы атаумен белгіленіп жазылуында. Кейбір басылымдар нақты бір айдарына байланысты үлкен сұранысқа ие болатын кездері аз емес.

Баспасөз бетіндегі мақалалар тақырыбы мен оқырман ерекшелігіне сай лексикалық және стилистикалық тұрғыдан өзгеріп тұратыны бар. Ондағы себеп көзі ашық, көкірегі ояу

азаматтардың шығу тегі, санасы мен мәдени құндылықтарына сай назарына іліккен ақпарат мейлінше түсінікті, қарапайым тілмен жеткізуі міндеті. Бейтаныс көрінген ұғым кім-кімнің болмасын мағлұматты еркін ұғынуына кедергі болары анық. Ендеше, қаламгердің мақсаты да сол, ол ақпаратты үлкенге де, кішіге де «қолжетімді» дәрежеде сипаттауы болмақ.

Қай газетті жеке-дара алып қарастырар болсақ та, барлық айдардың ортақ мақсаты – танымдық ақпарат. Сипатталу жолы, тақырыбы, мәселе өзектілігі, тарихи факт немесе заманауи дау-дамай, мәдени құндылық немесе жаңа ғасыр трагедиясы – қай саласының да басты міндеті – оқырманға ой салу. Кейде ой-толғау ретінде сипатталса, кейде қарапайым шағын әңгіме, немесе қысқа көрініс баяндалып жатады. Оқу-жазуды білетін тұлғаның назары жаңа ақпаратқа ғана аумай, сонымен қатар, тәлім-тәрбиесі бар, тілге тиек, санаға ой ұялататын пайдалы материалға бағытталары анық. Әдетте газет айдары дегенде меңзелетін ерекше қасиет те осында болса керек. Аз сөз, көп мағлұмат. Шағын әңгіме, кең ойлау. Тоқтамастан толассыз толқынмен ми шеңберінде жүрген сан-алуан ойлардың бір бағытқа бұрылып, аз да болса бір мәселені тереңінен қарастырып, саналы адамзат ретінде толғандыра білу – айдарға қойылар талап іспеттес [3; 11].

Газет айдарының өз тілі, өз иландыру әдісі бар деп сенімді түрде болжауға болады. Оған себеп, газет мақалаларының өзге ақпараттарына қарағанда, әдетте айдарға ғана дараланып жазылады, газет бетінде алар орны да ерекше (түрлі-түсті жазумен немесе арнайы қоршалған газет беті). Оқырманға ой салар иландыру қасиетінің де даралығы осында болар. Газет айдарына берілетін арнайы сөз көлемі де адресат санасына әсер етудің бір нышаны іспеттес. Көп сөзбен сипатталған дүниеге қарағанда шағын материал түйсікке тез жетері анық. Содан болар, оқырман қауым аптаның басты жаңалықтары деп алғашқы бетте тұрған ақпаратты емес, газет айдарында берген тақырыптарға қарап аңғарып жатады. Кейде тіпті, іздеп жүріп, бүкіл газетті парақтап отырмастан, бірден арнайы айдарға көз тастап, соны талдап тұрып оқығанды қалайтын оқырмандар тобы аз емес [4; 14].

Жоғарыда аталып өткендей, газет айдарлары өзара ортақ және типтік қасиеттеріне дараланатынын байқадық. Қозғалар мәселесіне сай әдетте елдің саяси тіршілігін, жалпы мәдени толқынның өзгерістерін, халықтың хал-ахуалын сөз еткенде біршама газеттік айдарлардың идеялары тоғысып, әр алуан аталса да, тобықтай түйіні бір жерден шығатын мақалалары баршылық. Оған мысал ретінде «Егемен Қазақстан», «Алматы Ақшамы», «Түркістан» секілді апталық (ал кейде аптасына бірнеше рет) басылымдардың «Саясат» және «Рухани Жаңғыру» мәселесіне орай уақыт өте келе жарыққа шығып тұратын айдарларын келтіруге болады. Аты айтып тұрғандай, материалдың негізгі көзі күнделікті болып жүрген саяси жаңалықтар мен мәдени өзгерістердің айналасында. Кім-кімнің де әрдайым назарында жүретін кең ауқымды ақпараттар да осы саладан. Жаһандану заманында әрбір күн – жаңа белес, жаңа заң, жаңа талап. Ендеше сол жаңалықтардың қайсысы біздің Отанымызға қандай әсерін тигізерін әрдайым жадында сақтап жүрген азаматтар газет бетінен көздерін алмай жүруі ықтимал.

Газет дискурсында ұқсастықпен қатар айырмашылықтың да алар орны аз емес. Тіпті, бір мәселені екі түрлі көзқараспен сипаттаған екі басылым бір аудитория оқырманға екі түрлі ой салары анық. Қарапайым мысал, «Саясат» айдарына сай бірнеше газетті қолға алып, парақтап шығар болсақ, кеше болған оқиғаның бірнеше нәтижесін алуан түрлі жолдармен сипаттаған ақпараттан да анықтауға болады. Оған себеп – аталмыш мерзімді басылымның саяси көзқарасында. Әрине, жақтас немесе қарсылас болу көзқарасына орай әрбір баспа өз мақаласын сан-алуан лексикалық бірліктерді пайдалана отырып оқырман түйсігіне иландыру ерекшелігіне орай жеткізуге тырысады.

Зерттеу

Газет айдарының жалпы мерзімді басылым беттерінде қалай және қандай мақсатта жазыларын анықтау үшін зерттеу материалы ретінде «Егемен Қазақстан» газетінің 2018 жылы жарық көрген бірнеше нөмірін алдық. Аталмыш басылым аптасына бірнеше рет шығатын болғандықтан оның құрылымында әр алуан айдар бойынша көптеген мақалалар оқырман назарында болады. Жалпы саясат мәселесінен басталған мәтіндер одан әрі қоғамдық өмірдің күнделікті тіршілігінде болып жатқан жайларды сипаттаумен жалғасып, спорт жаңалықтарын баяндаумен аяқталады. Оқырман қызығушылығына орай көптеген тақырыптарға бөлінген айдарлар әдетте заманауи өзекті мәселелерді сипаттап қана қоймай, сонымен қатар оған белгілі бір

қаламгер тарапынан баға беріліп, нәтижесіне орай санаға қонымды жолмен қорытындыланып отырады. Әрине, бұл тек қылқалам шеберлігіне байланысты түрлі жолмен жеткізілетін ой. Жазған дүниесін автор өз тарапынан сенімді түрде қолдап немесе қарсылық білдіргенімен, адресат өз тарапынан түйсігіне жаңа идея түйіндеп, өз нәтижесін шығарады. Жазатын – автор, оқитын – оқырман болғанымен, авторлық көзқарастың көп жағдайда оқырман көңлінен шығып, адресаттан қолдау тауып жататын жайы аз емес. Оған себеп журналисттің өзі де – оқырман, яғни қоғам санасына қонымды ой жазу үшін автор алдымен өзі қоғамның бір бөлшегі екенін естен шығармағаны дұрыс. Ендеше, қоғамнан шыққан сөз қоғамға жетері хақ. Ол автордың газет дискурсына қатысты оқырманды иландыру білу шеберлігі. Газет айдары қозғайтын мәселесіне сай иландырудың да жолы сан алуан болып келеді. Солардың біреп түріне тоқталып кетсек:

1. **Рухани жаңғыру.** Еліміздің қоғамдық өмірін, ұлттық деңгейін жаңа дәреже көтеру мақсатында өткенді еске алып, халықтың ұмыт болып бара жатқан мәдени болмысын, өркениетін қайта жаңғырту арқылы оның заманауи өміріне сай ата-баба дәстүрін қайта жандандыру үшін жүзеге асырылып жүрген әрекеттердің бастамасы осы «Рухани жаңғыру» бағдарламасы болды. Ендеше, бұл халыққа жеткен үндеу, бір ұлтты бір мақсатты нәтижеге жұмылдыру, санаға ой, көңілге мотивация ұялату мақсатында жасалып жүрген белсенділік. Әлбетте, бұл тұнып тұрған иландыру десек, қателеспеспіз. Бұл айдарда жазылып жүрген талай мақала, талай мәтіннің бар мақсаты күнделікті тіршілікте әрекетке айналып жүрген кішкентай жетістіктерді сипаттап қана қоймай, сонымен қатар көптің көзі мен көңлін дәл сондай белсенділікке ұмтылудың қажет екендігін жеткізу. Атап өтер мысалдарға «Aqmeshit jerasty meshiti: XIX gasyrdagy tarihi derekkozder boiynsha» атты мақаласын келтіруге болады [5; 76.]. Ақмешіт-Бекет қорымы жайлы жазылған бұл мәтін оқырман назарына бұрын белгілі, ал қазір ұмыт болып бара жатқан киелі *атаулардың* бірі қайдан, қалай шыққандығы және оларға байланысты ел аузында қандай аңыз-әңгімелер, тарихи еңбектер болғандығын паш етеді. Бұл еңбекте автор қолға қалам алмастан бұрын берілген тақырыпқа байланысты біршама ізденіс жүргізіп, талай тарихи деректерді қарастырғаны белгілі, яғни оқырман мақаламен таныса келе қаламгердің зерттеу нәтижесіне көз жеткізіп, ол арқылы өзіне жаңа ақпарат алып, танысары анық. Иландыру мақсатында қолданылған лингвистикалық бірліктер де аталмыш мақсатты нышаны болса керек: «*Qazaqstannyn jalpyulltuq qasietti nysandarynyn tizimine engen*», «*barsha qazaqqa belgili tulga*», «*Qazan tonkerisine deingi derekkozderde*», «*berilgen malimetterge toktala ketkendi jon kordim*» [5; 7]. Берілген мысалдар және өзге де сөз тіркестері автордың ізденіс нәтижесінде жасаған тұжырымына негізделіп қана қоймай, осы салада аз да болса тәжірибесі бар тұлғаның жасаған тұжырымының мәуесі ретінде оқыған жанның көңліне сенім ұялатпай қоймайтыны анық. Бір тұлға екінші тұлғаның көзқарасына ден қойып, көңіл аударуы үшін бір тілде сөйлеп, бірдей мәселені қозғау аздық етеді. Иландыру қасиетінің ерекшелігі де сол, ол коммуниканттар арасында арнайы байланыс, заманауи тілмен жазғанда, белігі бір «химияның» пайда болуын қажет етеді. Онсыз кез-келген дискурстың өз мақсатына жетер-жетпесі екіталай. Ал сол химияның пайда болуын тек қаламгер қамтамасыз ете алады. Аталмыш мақаланың авторы өз оқырмандарын тұлғалық көзқарасты тарихи фактімен байланыстыра отырып баурап алмақ сыңай танытқандай. Ол да бір шеберлік болса керек.

2. **Дидар.** Жоғарыда сипатталып өткен мақала елдің өткен өмірімен қайта танысу мақсатында жазылған ой-толғау түріндегі мақала болса, бұл айдарда жазылған «Агаваның хош иісі» мақаласы оқырманды ақпараттандыру мақсатында ғана емес, сонымен қатар өзге ел өнегесімен таныстыруға бағытталған [6; 12]. Әрине, тарихқа үнілместен жазу мүмкін болмаған бұл мәтін де оқырман назарын еріксіз тарихи шолу арқылы баурайды. Шағын көлемді мақалада кездесетін «*хош иісі мұрын қытықтатады*», «*гүл шашады екен*» сөз тіркестері тек автордың өз көзқарасын сипаттайды. Кейбір оқырмандарға алғашқыда аса сенімділік ұялата қоймайтын болса да, бұл шығарма қозғаған мәселенің майталмандары, яғни кәсіби мамандарының пікірлері арқылы автор ойының растығына сенбеске амал қалдырмайды. Тіпті ботаникалық саябақтарда талай жыл еңбек еткен агрономның «*жүз жылда бір рет гүлдейді*», «*мұндай гажайып сәтті бірінші рет кездестірдім*» деген сөздеріне көз жүгірткен адресат оқи отырып қалай сеніп отырғанын өзі байқамауы ғажап емес [6; 12]. Өзі ізденбеген саланың жаңалықтарымен таныса отырып пенделікпен білікті маманға жүгініп, оның сөздеріне құлақ аспайтын тұлға кем де кем. Ендеше, автор оқырманды иландырудың жолын тапты. Мақсатқа қол жетті.

3. **Білім.** Қай мемелкетті алып қарасақ та, ел үміті, болашағы, мақсаты оның жас ұрпағына артылған. Оның ішінде білімді, көзі ашық, көкірегі ояу азаматтарға бағытталғаны хақ. Сондықтан әрбір елдің білім жүйесінде белгілі бір заңдылық, мақсат, міндет, болжам және күтілер нәтиже бар. Біздің де еліміздің білім жүйесі тек мектепте оқытылатын пәндер мен жоғары оқу орындарының дәрістерімен шектеліп қалмайды. Жалпы қоғам өміріне тікелей араласып жүретін медиа ақпарат, газет-журнал мақалалары да тікелей оқу-ағарту мақсатымен жүктелген десек, қателеспеспіз. Газет беттерінен ақпарат іздеген оқырман онымен таныса келе еріксіз өз грамматикасын түзеп, тілдік қорын байытып, ойлау шеңберін кеңейтетіні анық. Айналадағы ақпараттың 80 пайызын көзбен қабылдауымыз рас болса, газет сол бір мәлімет кені ретінде қоғамда өз бетінше бір құндылыққа ие. Ал жалпы қарастырғанда, жанама түрде оқу-ағарту мақсатымен айналысудан бөлек, газетте арнайы білім саласына негізделген айдарлар да болады. Солардың бірі өткен нөмірде «Аймауытов мұрасы жаңартылған білім мазмұны бағдарламасында басшылыққа алында» атты мақала жарық көрген» [7; 8]. Аталмыш мәтін білім саласының қоғамда орын алып жүрген өзекті мәселелерін саралап, солардың біршамаса жауап іздеп, оқырман назарында жүрген білімдік қиындықтардың негізін тауып, оны шешуге үлесін қосу мақсатында жазылған. Бір жағынан ақпараттық қасиеті бар болса, бір жағынан дау-дамайдың түйінін тапқан бірден бір мақала. Өскелең ұрпақтың әлем жайлы мейлінше терең білім алып, ойын ұштап, жеке тұлғалық қасиетін байқап, дамытып, ғылымға ұмтылып, оған жетер жолда қандай сынақтардан өтуі керектігін қарастырған автор осы орайда мемлекеттің берер көмегі жайлы да сөз қозғаған. Мәтін тілі мейлінше жалпылама түрде жазылғанымен, авторлық көзқарас білінер-білінбес дәрежеде мақаланы толығымен қамтып отыр. Оған мысал ретінде мәтіннің өзінде бірнеше бөлікке бөлінген шағын тақырыпшаларды келтіруге болады: «*Бұл шетелдік тәжірибеден алынған әдіс емес*», «*Басты білім - бастауышта*», «*Дүниетану пәнін неге 1-сыныптан бастап оқыту керек?*» [7; 8]. Берілген сөйлемдерде жіктік есімдігінің бірінші жағында қолданылған сөздер болмаса да, автор тарапынан хабарлы және сұраулы сөйлемдер оң және теріс пікірде қолдап немесе қарсылық білдірген күйде сипатталуының өзі оқырманға еріксіз ой салады. Әрине, қаламгер пікірімен келісу немесе келіспеу оқырман аудиториясына байланысты. Дей тұрғанмен, иланбаған адресатқа қарағанда иланғандар саны басымдау болары мүмкін көрінеді.

4. **Жансарай.** Бұл заманда адамзат өзінің ішкі сана-сезіміне байланысты бірнеше мәдени топтарға, бағыттарға бөлген. Олардың түрі көп. Батыс та, шығыс та, таулы аймақ та, теңіз халқы да, барлығы дерлік өз шығу тегі мен тәрбиеленген аймағына орай түсініктерін қалыптастырып, көзқарастарын нығайтқан. Дегенмен, қаншалықты ерекшеленсе де, жалпы адамзат атына ортақ белгілер де бар. Оған бір мысал – мәдениет пен өркениет. Қазіргі заманда ән жазбай, фильм түсірмейтін ел кем де кем. Біреулер ақша үшін түсірсе, біреулер оқырманға ой салу үшін түсіреді. Қайткен күнде, барлығы, сайып келгенде, өз еңбектерінің түп бастауын мәдени өмірден алары хақ. Ал елдің мәдени өмірінен хабардар болып отыратын баспасөз мамандары да оны жеке айдар ретінде газет бетіне шығармай қоймайды. Ендеше аталмыш «Жансарай» айдары - елдің мәдени тіршілігін сипаттаушы бірден бір газеттік бағыт. Бүгінгі зерттеу материалына «Мен театрдың төл баласымын» атты мақала іріктелді [8; 12]. Сұхбат түрінде жазылған бұл материалдың бір ерекшелігі автор ойы оқырманға сұхбат беруші тұлға арқылы жеткізіледі. Бір азаматтың жансарайын ашып, адамдық болмысын сипаттау арқылы автор өзі үшін құнды қасиетті, қоғамға білу қажет деп тапқан идеяны, сұхбат беруші сөздерімен сипаттаса керек. Алғашқы бастамасында Тілектес Мейрамовты «алысқа көз тіккен сұлу ойлы сахнагер» деп сипаттауының өзі оқырманда баурап алатын көңілге қонымды сөздер екені айқын. Алда сөз етер тұлғаның сипаты осыншама әсем болғанына иланған адресат оның ойы сұлу болса, ақиқатқа жанасатын да шығар деген тұжырымға келерін әбден мүмкін. Сұхбат қай түрде, қай жерде, қалай алынса да, оқырманға ол тек қаламгердің көзқарас тұрғысынан жетері анық. Ендеше адресат қауымына белгілі бір ойды қай түспен, қай көңілмен сипаттау қаламгерге берілген еркіндік десек, қателеспеспіз. Қоғамның өзекті мәселесі жайлы сауал қойған журналист өз қонағының көзқарасын дәл сол алған жауабының көңіл-күйімен, еш өзгертпестен, сол қалпында жеткізуі міндет. Әйтсе де, сұхбат нәтижесінде біршама бұрмалану мен толыққанды сипатталмаған ойлар болып жататын жай аз емес.

Аталмыш мәтін театр актерін мерейтойына орай құттықтап, оның шығармашылық өміріне көз жүгіртіп, актердің актер болуға не итермелеп, нәтижесінде ол қандай болып қалыптасуына әкелгенін сипаттаумен шектелген. Дей тұрғанмен, мұнда бір гәп бар. Ғаламтор кең өріс алған

заманда театр қойылымдарына қызыға баратын көрермендер кем де кем. Бұл - ащы шындық. Қай актердің болмасын, санасында жүрген бір «қап, эттеген-ай», бір бармақ шайнау. Бәлкім, мәтін авторының да жеткізбек ойы осы ащы шындық болар. Ендеше, Тілектес Мейрамовтың көмегімен ол мақсатына жетті.

5. **Әдебиет.** Сауаттылық сәнге айналғалы бері кітап оқу көпшіліктің ермегіне айналды. Бірі танымдық мақсатта оқыса, бірі зерігіп оқитын бұл сан алуан тұлғадан тұратын қоғамда кітаптың алар орны заман өзгеруімен бірге өзгеріп отырады. Жоғарыда аталып өткендей, бүкіләлемдік ғаламтордың пайда болуы өз бетінше төңкеріс жасаған. Нәтижесінде күнделікті жаңалықпен де, өзекті мәселенің сипатымен де, ой-толғаныспен де ғаламтор «парақтарынан» танысып отыратын ұрпақ кітап оқудан тым алыстап баратындай. Тіпті ғаламтор мәліметі әдейілеп шағын көлемде, мейлінше қарапайым тілмен жазылатындай. Оған себеп оқырманның ойын аса қиын, терең мәнді сөздермен торламау. Нәтижесінде ауқымды кітаптар оқуға төзімі жетпейтін «оқырман» өсіп келеді. Міне, аталмыш айдардың жан-айқайы да осы болса керек. «Шың мен шыңырау» деп аталатын мақаланың авторы қоғамда кім-кімге де аты таныс Дулат Исабеков [9; 10]. Кітаппен тәрбиеленген жан кітапсыз тәрбиеленген жанды жеңіл түсінеді. Ал керісінше түсініктің жеңіл боларына күмәніміз бар.

«Шың мен шыңырау» мақаласы орыстың белгілі жазушысы М.Горькийдің өміріне шолу түрінде сипатталған. Саналы түрде оқып, түйсігіне қабылдаған оқырман бұл мәтіннің жай ғана бір тұлғалық өмірмен таныстыру емес, сонымен қатар, бір адамның ғұмыры арқылы бір халықтың тіршілігін сипаттаған еңбек екенін аңғарары анық. Елдің күйініші мен сүйінішіне жаны ашып, талай еңбектерін ішкі сезімдік тылсым күш әсерімен жазған автордай қаламгерлер біздің де жерімізде аз емес. Ендеше, қаламгер бұл мақаласы арқылы белгілі бір дәрежеде екі халық авторларының арасында параллель жүргізіп, екі елдің өмірлерін салыстырған да болар. Ендеше бұл тек бір тұлғаның жан-айқайы емес, бүкіл ұлт, бүкіл мемлекеттің жан-айқайы емес пе.

Еске сала кетер бір жай, газет мақалаларының авторлары қарапайым оқырманға таңсық емес сөз тіркестерін қолдана бермейді. Оған себеп, жалпыға ортақ ақпарат бере алу мүмкіндігінде. Дегенмен, кей кездері көркемсөз әлемінен келіп, қолданысқа еніп жататын сөздер журналист мақалаларында кездесіп жатады. Солардың бірі - «шыңырау». Кітап оқитын жан түсінер, ал әдебиет әлемінен алыс жанға бұл сөзді түсіну біршама қиындық туғызары анық. Арнайы ізденісті талап етеп бұл жай оқырманға өз пайдасын тигізбесе, зиянын тигізбесі анық. Міне, газет мәтіндерінің оқу-ағарту міндетін атқарар сәті де осы болар.

Қорытынды

Қай баспасөз беттерін ақтарсақ та жоғарыда талданып өткендей айдар қатары көптеп табылады. Оған себеп оқырман тарапынан туындайтын қызығушылық пен оған берер жауапта. Жаңа заман қағаздық баспасөз бетін кейінге шегіндірсе де, газет мақаласы өз құндылығын әлі де жоғалтпады. Спорт, мәдениет, саясат, білім, жалпы қоғамдық өмірдің әр саласында болып жатқан талай дүние сол бір қоғамның өз назарынан қалмауы керек. Жол-жөнекей жазылған көркемсөз саналса да, баспасөз беттерінен талай құнды дерек, санаға кіріп, бойды алар ой-толғаулар табуға болады. Жүректен шыққан сөз жүрекке жетіп жатса, санадан шыққан ой санаға жетпесі бола ма?! Бірақ оның да өз шеберлігі, өз талабы бар. Ол – иландыру қасиеті. Жүзеге асыратын – журналист. Өнер құралы – дұрыс сарапталған сөз. Нәтижесі – оқырман тарапынан жауапты әрекет. Ендеше, газет дискурсын тек ақпараттандырушы көз деу толыққанды сипаттамаға жатпайды. Ол – қоғамды қажетті мәліметпен қамтамасыз ететін, арнайы айдарлар, ондағы тақырыптардың өзектілігі мен өміршеңдігіне орай іріктеліп құрастырылатын, нағыз сөз шеберлерінің жылдам қол, жүйрік санасымен апталып-күптеліп жасалатын, көпшілікті саналы түрде иландырушы кен. Газет ақпаратына немқұрайлы қарайтын оқырман автор идеясына илануға дайын тұрады. Ал журналист мақаласын талдап оқитын оқырман өз ойын тереңдетіп қана қоймай, әлемді жаңа қырынан тануға мүмкіндік алады. Ендеше, газет тілін зерттеу де психологиялық тұрғыдан терең мәні бар ғылым екені даусыз болар.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Шведова Н.Ю. Активные процессы в современном русском синтаксисе. М.: 1966.

2. Ахметжанова З.К. Казахская лингвистика в новых условиях // Казахский язык в контексте современности. Материалы научно-теоретической конференции, посвященной 70-летию АГУ имени Абая. АГУ. Алматы. 1998. 3-6б.
3. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия. Уч. пособие. М.: Флинта. Наука. 2006. 132 б.
4. Иссерс О.И. Речевое воздействие. М.: «Флинта», М.: «Наука». 2009
5. Kіrіev M. Aqmeshit jerasty meshiti: XIX gasyrdagy tarіhi derekkozder boiynsha // Егемен Қазақстан. 2018. №224 (29455). 12 б.
6. Есқали Ө. Агаваның хош иісі // Егемен Қазақстан. 2018. №227(29458). 12 б.
7. Қайдар Р. Аймауытовтың мұрасы жаңартылған білім мазмұны бағдарламасында басшылыққа алында» атты мақала жарық көрген // Егемен Қазақстан. 2018. №223(29454). 12 б.
8. Жұмабай Н. Мен театрдың төл баласымын // Егемен Қазақстан. 2018. №225(29456). 16 б.
9. Исабеков Д. Шың мен шыңырау. Бізге белгілі әрі белгісіз Горький // Егемен Қазақстан. 2018. №227(29458). 12 б.

ЛИНГВО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСА С ЦЕЛЬЮ УБЕЖДЕНИЯ

М.К. Адырбекова

Магистр филологических наук, докторант 2 года обучения
по специальности «Иностранная филология»,
Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан
научный руководитель: д.ф.н., профессор Рысалды К.Т.
adyrbek_mauye@mail.ru

Аннотация. Данная статья посвящена анализу текстов газетного дискурса в области лингвистики, а также исследование с точки зрения убеждения читателя посредством СМИ современного мира. Необходимость анализа таких видов, как стилистический, когнитивный и дискурсивный, выявил роль языковых единиц в прессе. Данная проблема считается актуальной для журналистов и лингвистов. В результате были выявлены некоторые особенности характера убеждения в газетном дискурсе.

Ключевые слова: газета, рубрика, статья, убеждение, сознание

LINGUO-PRAGMATIC FEATURES OF NEWSPAPER DISCOURSE WITH THE AIM OF PERSUASIVENESS

M. K. Adyrbekova

Master of Philology, 2nd course Doctoral Student, Specialty: Foreign Philology
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan
Scientific director: Professor K.T. Ryssaldy
adyrbek_mauye@mail.ru

This article is devoted to the analysis of newspaper discourse texts in the field of linguistics and research from the point of reader's persuasion through the modern world media. The need of such analyze types as stylistic, cognitive and discursive revealed the role of language units in the press. This problem is considered to be relevant to journalists and linguists of all over the world. As a result there were revealed some features of persuasion character in newspaper discourse.

Key words: newspaper, rubric, article, persuasiveness, consciousness

Редакцияға 30.04.2019 қабылданды